КІРДЖАЛІ

1834

Кірджалі був родом болгарин. Кірджалі турецькою мовою значить витязь, зухвалець. Справжнього імені його я не знаю.

Кірджалі своїми розбоями наганяв жах на всю Молдавію. Щоб дати про нього деяке уявлення, розповім один з його подвигів. Одного разу вночі він і арнаут Міхайлакі напали вдвох на болгарське селище. Вони підпалили його з двох кінців і почали переходити з хати в хату. Кірджалі різав, а Міхайлакі ніс здобич. Обидва кричали: "Кірджалі! Кірджалі!" Все селище розбіглося.

Коли Олександр Іпсіланті оголосив повстання і почав набирати собі військо. Кірджалі привів до нього кілька старих своїх товаришів. Справжня мета етерії була їм мало відома, але війна давала нагоду збагатитися за рахунок турків, а можливо й молдаванів,— і це здавалось їм очевидним.

Олександр Іпсіланті був особисто хоробрим, але не мав властивостей, потрібних для ролі, за яку взявся так гаряче і так необережно. Він не вмів порозумітися з людьми, яких змушений був очолювати. Вони не мали до нього ні поваги, ні довіри. Після нещасного бою, де загинув цвіт грецького юнацтва, Іордакі Олімбіоті порадив йому піти геть і сам заступив його місце. Іпсіланті поїхав до кордонів Австрії і звідти послав своє прокляття людям, яких називав неслухняними, боягузами і негідниками. Ці боягузи і негідники здебільшого загинули в стінах монастиря Секу, або на берегах Пруту, одчайдушне захищаючись проти ворога вдесятеро сильнішого.

Кірджалі перебував у загоні Георгія Кантакузіна, про якого можна повторити те ж саме, що сказано про Іпсіланті. Напередодні бою під

Скулянами Кантакузін просив у російського начальства дозволу вступити в наш карантин. Загін лишився без проводиря, але Кірджалі, Саф'янос, Кантагоні та інші не мали ніякої потреби в проводиреві.

Бій під Скулянами, здається, ніким не описаний у всій його зворушливій істині. Уявіть собі 700 чоловік арнаутів, албанців, греків, болгар і всякого наброду, які не мали уявлення про військове мистецтво і які відступали перед п'ятнадцятьма тисячами турецької кінноти. Цей загін протиснувся до берега Пруту і виставив перед собою дві маленькі гарматки, знайдені в Яссах у дворі господаря, і з яких палили бувало під час іменинних обідів. Турки б раді були діяти картеччю, але не сміли без дозволу російського начальства: картеч неодмінно перелетіла б на наш берег. Начальник карантину (нині вже покійник), який сорок років служив на військовій службі, зроду не чував свисту куль, але тут бог привів почути. Кілька їх продзижчали повз його вуха. Старенький страшенно розсердився і вилаяв за це майора Охотського піхотного полку, що перебував при карантині. Майор, не знаючи, що робити, побіг до річки, за якою гарцювали делібаші, і погрозив їм пальцем. Делібаші, побачивши це, повернулись і поскакали, а за ними і весь турецький загін. Майор, який погрозив пальцем, звався Хорчевський. Не знаю, що з ним сталося.

Другого дня, однак, турки атакували етеристів. Не сміючи вживати ні картечі, ні ядер, вони наважилися, всупереч своєму звичаєві, діяти холодною зброєю. Бій був жорстокий. Різались атаганами. З боку турків помічено було списи, яких доти у них не було; ці списи були російські: некрасовці билися в їхніх лавах. Етеристи, за дозволом нашого государя, могли перейти Прут і сховатися в нашому карантині. Вони почали переправлятись. Кантагоні і Саф'янос залишились останніми на турецькому березі, і Кірджалі, поранений напередодні, лежав уже в карантині. Саф'янос був убитий. Кантагоні, чоловік дуже гладкий, поранений був списом у черево. Він однією рукою підняв шаблю, другою вхопився за ворожий спис, всадив його в себе глибше, і таким чином міг дістати шаблею свого вбивцю, з яким разом і звалився.

Все було скінчено. Турки лишились переможцями. Молдавія була очищена. Близько шестисот арнаутів розсипалися по Бессарабії; не знаючи, чим себе прогодувати, вони все-таки були вдячні Росії за її заступництво. Вони вели життя бездіяльне, але не безпутне, їх можна було завжди бачити в кофейнях напівтурецької Бессарабії, з довгими чубуками в роті, вони сьорбали кофейну гущу з маленьких чашечок. Їх узорні куртки і червоні гостроносі туфлі починали вже зношуватись, але кудлата скуфійка все ж іще була одягнена набакир, а атагани і пістолети все ще стирчали з-за широких поясів. Ніхто на них не скаржився. Не можна було й подумати, щоб ці мирні бідняки були найвідомішими клефтами Молдавії, товаришами грізного Кірджалі, і щоб він сам був між ними.

Паша, який начальствував у Яссах, про те довідався і, на підставі мирних угод, вимагав від російського начальства видачі розбійника.

Поліція почала дошукуватись. Дізнались, що Кірджалі справді перебуває в Кишиневі. Його впіймали в домі утікача-монаха, ввечері, коли він вечеряв, сидячи в пітьмі з сьома товаришами.

Кірджалі посадили під варту. Він не приховував істини і признався, що він Кірджалі. "Але,— додав він,— з того часу, як я перейшов за Прут, я не займав ані волосини чужого добра, не скривдив і останнього цигана. Для турків, для молдаван, для волохів я, звичайно, розбійник, але для росіян я гість. Коли Саф'янос, розстрілявши всю свою картеч, прийшов до нас в карантин, відбираючи у поранених для останніх зарядів ґудзики, гвіздки, ланцюжки і набалдашники з атаганів, я віддав йому двадцять бешликів і лишився без грошей. Бог бачить, що я, Кірджалі, жив милостинею! За віщо ж тепер росіяни видають мене моїм ворогам?" Після того Кірджалі замовк і спокійно став чекати вирішення своєї долі.

Він чекав недовго. Начальство, не зобов'язане дивитись на розбійників з їх романтичного боку і, переконане в справедливості вимоги, звеліло відправити Кірджалі в Ясси.

Людина з розумом і серцем, в той час невідомий молодий чиновник, який нині посідає поважне місце, живо описував мені його від'їзд.

Біля воріт острогу стояла поштова каруца... (Може, ви не знаєте, що таке каруца. Це низенький плетений візок, в який ще недавно впрягали звичайно шість чи вісім шкапинок. Молдаванин з вусами і в баранячій шапці, сидячи верхи на одній з них, щохвилини кричав і ляскав батогом, і шкапинки його бігли риссю досить крупною. Коли котра з них починала відставати, він одпрягав її з жахливими прокльонами і кидав на дорозі, не турбуючись про її долю. Він був певний, що по дорозі назад знайде її на тому ж самому місці, вона спокійно пастиметься на зеленому степу. Нерідко траплялось, що мандрівник, який виїхав з однієї станції на вісьмох конях, приїжджав на іншу парою. Так було років п'ятнадцять тому. Нині в обрусілій Бессарабії перейняли російську упряж і російський віз).

Отака каруца стояла біля воріт острогу в 1821 році, в одне з останніх чисел вересня місяця. Жидівки, спустивши рукава і човгаючи туфлями, арнаути в своєму обшарпаному і мальовничому вбранні, стрункі молдаванки з чорноокими малятами на руках оточували каруцу; чоловіки мовчали, жінки палко чогось чекали.

Ворота відчинилися, і кілька поліцейських офіцерів вийшли на вулицю; за ними двоє солдатів вивели скованого Кірджалі.

Він здавався років тридцяти. Риси смуглявого обличчя його були правильні і суворі. Він був високий на зріст, широкоплечий, і взагалі в ньому відбивалась надзвичайна фізична сила. Строката чалма навскоси вкривала його голову, широкий пояс обхоплював тонкий стан; доліман з товстого синього сукна, широкі складки сорочки, які падали вище колін, і гарні туфлі становили решту його вбрання. Вигляд у нього був гордий і спокійний.

Один з чиновників, червонопикий старичок, в полинялому мундирі, на якому теліпалися три ґудзики, прищипнув олов'яними окулярами темночервону шишку, яка заміняла йому ніс, розгорнув папір і, гугнявлячи, почав читати молдавською мовою. Час від часу він згорда поглядав на скованого Кірджалі, якого, мабуть, стосувався папір. Кірджалі слухав його з увагою. Чиновник скінчив своє читання, згорнув папір, грізно гримнув на народ, наказав йому розступитись, і звелів підвезти каруцу. Тоді Кірджалі звернувся до нього і сказав йому кілька слів молдавською мовою; голос його тремтів, обличчя змінилося; він заплакав і повалився в ноги поліцейського чиновника, загримівши своїми ланцюгами. Поліцейський чиновник, злякавшись, відскочив; солдати хотіли було підняти Кірджалі, але він підвівся сам, підібрав свої кайдани, зробив крок у каруцу і закричав: Гайда! Жандарм сів коло нього, молдаванин хльоснув батогом, і каруца покотила.

— Що це говорив вам Кірджалі? — спитав молодий чиновник у поліцейського.

— Він (бачте) просив мене,— відповів, сміючись, поліцейський,— щоб я потурбувався про його дружину й дитину, які живуть недалеко від Кілії в болгарському селі,— він боїться, щоб вони через нього не постраждали. Народ дурний.

Розповідь молодого чиновника дуже мене зворушила. Мені жаль було бідного Кірджалі. Довго не знав я нічого про його долю. Кілька років уже після цього, зустрівся я з молодим чиновником. Ми розговорилися про минуле.

— А як ваш приятель Кірджалі? — спитав я,— чи не знаєте, що з ним сталося?

— Як не знати,— відповів він і розказав мені таке: Кірджалі, привезеного в Ясси, представили паші, який присудив посадовити його

на палю. Страту відстрочили до якогось там свята. А тимчасом ув'язнили.

Невільника стерегли семеро турків (люди прості і в душі такі ж самі розбійники, як і Кірджалі); вони поважали його і з жадібністю, притаманною всьому Сходу, слухали його чудові оповідання.

Між сторожею і невільником утворився тісний зв'язок. Одного разу Кірджалі сказав їм: — Брати! наближається мій час. Ніхто не мине своєї долі. Скоро я з вами розлучусь. Мені хотілося б залишити вам що-небудь на згадку.

Турки розвісили вуха.

— Брати,— продовжував Кірджалі,— три роки тому, коли я розбійничав з небіжчиком Міхайлакі, ми закопали в степу недалеко від Ясс казан з гальбінами. Видно, ні мені, ні йому не володіти цим скарбом. Так тому й бути: візьміть його собі й поділіть полюбовно.

Турки мало не збожеволіли. Пішли балачки, як їм знайти завітне місце? Думали, думали і вирішили, щоб Кірджалі сам їх повів.

Настала ніч. Турки зняли кайдани з ніг невільника, зв'язали йому руки вірьовкою і з ним вирушили з міста в степ.

Кірджалі їх повів, тримаючись одного напрямку, від одного кургана до другого. Вони йшли довго. Нарешті Кірджалі спинився поблизу широкого каменя, одміряв дванадцять кроків на південь, тупнув і сказав: "тут".

Турки розпорядились. Четверо вийняли свої атагани і почали копати землю. Троє лишились на сторожі. Кірджалі сів на камінь і почав дивитись на їхню роботу.

— Ну що? чи скоро?—питав він,— чи докопались?

— Ні ще,— відповідали турки і працювали так, що піт лив з них градом.

Кірджалі почав виявляти нетерпіння.

— Який народ,—говорив він.—І землю копати порядно не вміють. Та я б справу скінчив за дві хвилини.— Діти! І розв'яжіть мені руки, дайте атаган.

Турки трохи замислились і стали радитись.

— Що ж? (вирішили вони) розв'яжемо йому руки, дамо атаган. Що за біда? Він один, нас семеро.— І турки розв'язали йому руки й дали йому атаган.

Нарешті Кірджалі був вільний і озброєний. Що ж то мав він відчути!.. Він став проворно копати, сторожа йому допомагала... Раптом він в одного з них встромив свій атаган і, залишивши булат в його грудях, вихопив у нього з-за ! пояса два пістолети.

Інші шестеро, побачивши Кірджалі озброєним двома пістолетами, порозбігалися.

Кірджалі нині розбійничає біля Ясс. Недавно писав він господарю, вимагаючи від нього п'ять тисяч левів і загрожуючи, в разі несправності у виплаті, запалити Ясси і добратися до самого господаря. П’ять тисяч левів були йому доставлені.

Отакий Кірджалі!